

Volum coordonat de
**Alexandru Volacu, Daniela Cutaș,
Adrian Miroiu**

ALEGERI MORALE

**Teme actuale
de etică aplicată**

POLIROM
2021

Cuprins

<i>Prezentarea autorilor</i>	7
Capitolul 1. Etica aplicată și de ce avem nevoie de ea (<i>Daniela Cutaș, Alexandru Volacu, Adrian Miroiu</i>)	11
Capitolul 2. Rolul justificărilor religioase în dezbaterile măsurilor publice (<i>Liviu Andreescu</i>)	35
Capitolul 3. Libertatea de exprimare și deplatformarea (<i>Adina Preda</i>)	70
Capitolul 4. Etica imigrației: între autodeterminare colectivă și dreptate globală (<i>Vlad Terteleac</i>)	89
Capitolul 5. Datorii morale în procesul electoral. O introducere în etica votului (<i>Alexandru Volacu</i>)	116
Capitolul 6. Moralitatea piețelor. Ce fel de principii ar trebui să ghideze indivizii pe piața liberă? (<i>Ana-Maria Niculicea</i>)	137
Capitolul 7. Etică pentru internet și democrație: un model integrativ (<i>Constantin Vică, Cristina Voinea</i>)	159
Capitolul 8. Etica prelucrărilor de date cu caracter personal în era digitală (<i>Raul Zachia</i>)	186
Capitolul 9. Etica relațiilor personale: iubirea, nu familia (<i>Anca Gheaus</i>)	210
Capitolul 10. Etica relației dintre copii, părinți și stat (<i>Daniela Cutaș</i>)	221
Capitolul 11. Despre consimțământul sexual: abordări etice și analize contextuale (<i>Oana Băluță</i>)	242

Capitolul 12. O analiză etică a vaccinării obligatorii (<i>Radu Uszkai, Emanuel-Mihail Socaciu</i>)	269
Capitolul 13. Limitarism etic și responsabilități individuale în etica moștenirilor (<i>Adelin-Costin Dumitru</i>)	297
Capitolul 14. Despre dispariția cărților de etică din biblioteci și alte studii empirice de etică (<i>Toni Gibeau</i>)	317
Capitolul 15. De la cazuri izolate la transformări de valori societale: locul persoanelor de vârstă a treia în societate (<i>Monica Heintz</i>)	337

Pe lângă acest principiu al rudeniei, Walzer mai discută o altă posibilă constrângere asupra modului în care un stat își poate formula politicile față de cei care nu sunt cetățeni. O astfel de constrângere se bazează pe un principiu al ajutorului reciproc. Conform lui Walzer (1983, p. 33), o comunitate politică (nu indivizii care o compun) are obligația de a-i ajuta pe cei care nu sunt cetățeni dacă au nevoi urgente și dacă riscurile și costurile implicate de acest efort sunt relativ scăzute. Un astfel de principiu are trei implicații. În primul rând, întemeiază o obligație a statelor dezvoltate economic de a oferi ajutor financiar extern. În al doilea rând, poate justifica în anumite circumstanțe cedarea de teritoriu către state suprapopulate. În al treilea rând, are implicații importante pentru obligațiile pe care comunitățile politice le au față de refugiați. Așa cum observă Walzer (1983, p. 48), nevoia majoră a acestora este pentru „apartenență în sine, un bun nonexportabil”. Cu toate că excluderea în această situație pare profund problematică moral, echivalând cu utilizarea coerciției împotriva unor oameni aflați deja într-o situație disperată, obligațiile statelor de acceptare a refugiaților scad în intensitate, conform lui Walzer (1983, p. 51), pe măsură ce numărul acestora crește: „strigătul *Give me your huddled masses yearning to breathe free*⁴ e generos și nobil, iar acceptarea unui număr mare de refugiați este adesea moralmente necesară, dar dreptul de a constrânge acest flux rămâne o trăsătură a autodeterminării politice”. Dincolo de această precizare, poziția lui Walzer în problema migrației, chiar dacă pe alocuri neclar susținută și deschisă unor controverse serioase, are câteva contururi clare: statele sunt libere, în general, să-și formuleze politicile de excludere așa cum doresc, dar au obligația de a accepta rudele cetățenilor și membrii propriei națiuni aflați în afara granițelor, precum și de a le oferi azil politic refugiaților care nu pot fi ajutați prin alte mijloace.

Chiar dacă discuția lui Walzer este un *locus classicus* al dezbaterii contemporane despre migrație, cea mai cunoscută apărare a unui drept de a exclude imigranți, bazată pe dreptul mai general la autodeterminare al statelor, este oferită de David Miller (2005; 2016). El formulează

4. Formula, care poate fi tradusă ca „Dați-mi mulțimile voastre îngrămădite care tânjesc să respire liber”, este o variantă ușor modificată a unui vers din poezia „The New Colossus”, scrisă de Emma Lazarus. Versurile sunt celebre, fiind inscripționate pe Statuia Libertății din New York.

o interpretare centrată pe importanța prezervării culturii publice a unui stat. Importanța argumentelor care se bazează pe imperativul prezervării unei anumite culturi nu trebuie subestimată. Definierea și impunerea termenilor prin care cineva poate deveni membru pe baza culturii împărtășite de membrii deja existenți ai comunității este, probabil, cel mai popular argument formulat în favoarea restricționării imigrației în dezbaterile publice din democrațiile contemporane. Motivele pentru care Miller consideră cultura publică atât de importantă au de-a face cu funcția pe care aceasta o are în viața unei națiuni, fiind atât sursa identității politice a cetățenilor, cât și un instrument semnificativ pentru susținerea altor bunuri dezirabile conform celor mai multor concepții despre o societate dreaptă: democrația și programele redistributive. În mod similar cu Walzer, argumentul lui Miller se bazează pe o anumită înțelegere a condițiilor necesare pentru ca o societate dreaptă să reziste în timp: membrii acesteia trebuie să împărtășească atât o serie de valori politice despre scopurile permisibile ale utilizării puterii statale, cât și o cultură națională comună, o ancoră identitară în virtutea căreia să se identifice cu cei care le împărtășesc valorile culturale și cu un proiect statal. Cu alte cuvinte, sfera de aplicare a principiilor dreptății este națiunea, iar statul național este simplul mijloc prin care acestea sunt aplicate.

Conform unei premise empirice pe care Miller nu pare s-o chestioneze, fluxurile de imigranți sunt susceptibile de a schimba cultura publică a societăților care îi primesc. Având în vedere importanța culturii publice pentru identitatea membrilor comunității politice, cât și pentru susținerea instituțiilor cu rol în aplicarea dreptății sociale, reglementarea imigrației cade în raza de acțiune a dreptului mai general la autodeterminare al comunităților politice. Cetățenii au, cu alte cuvinte, un interes în a controla pe cât posibil forma pe care cultura lor publică o ia și mutațiile la care este supusă: „s-ar putea, desigur, să nu reușească: trăsături culturale valoroase pot fi erodate de forțe economice sau de altă natură care scapă controlului politic, dar cu siguranță au motive bune să încerce s-o păstreze [...]” (Miller: 2005, p. 200). În alte lucrări, Miller (2015; 2016) clarifică faptul că principiul autodeterminării naționale nu este singurul standard normativ de care trebuie ținut cont în evaluarea unei politici din domeniul imigrației. Mai exact, Miller acceptă existența anumitor obligații morale față de cei care nu sunt membri ai națiunii din care facem parte. Aceste obligații sunt mai slabe

în intensitate decât cele pe care le avem față de conaționali noștri și au cel puțin trei implicații:

- o datorie de a accepta un anumit număr de refugiați;
- o datorie de a contribui la programele de ajutor financiar extern;
- adoptarea unor principii echitabile când statele își formulează politicile de admitere a imigranților.

Având în vedere importanța celor doi filosofi pentru dezbateră despre migrație, nu ar trebui să fie surprinzător că teoriile lor au fost supuse unor critici importante. Mă voi limita aici doar la menționarea a două probleme care se aplică în mare măsură atât argumentelor lui Walzer, cât și celor ale lui Miller. În primul rând, justificarea unui drept de a exclude pentru a proteja bunurile produse de apartenența la o anumită cultură ar putea avea succes doar în cazul în care statele contemporane ar fi caracterizate de culturi omogene, ori asta pare să fie fals. Implicațiile acestei probleme pot fi dezastruoase pentru plauzibilitatea acestor teorii – de exemplu, așa cum argumentează Hidalgo (2014), pot fi deportați cetățenii unui stat care nu se identifică cu oricare ar fi cultura națională dominantă din acest stat? Dacă da, atunci o astfel de teorie ar recomanda un set de politici care par să intre în contradicție cu practicile din majoritatea statelor contemporane. Dacă nu, atunci teoreticienii precum Walzer sau Miller trebuie să ofere motive suplimentare pentru care argumentul lor se aplică doar celor care nu sunt deja membri. În al doilea rând, este neclar dacă argumentele discutate mai sus chiar justifică sfera largă de excluderi intenționată de cei care le formulează. Mai exact, par să justifice dreptul unui stat de a exclude doar imigranți care provin din culturi diferite, nu toți imigranții *simpliciter*. Așa cum notează Wellman (2019, p. 2), „rezumându-ne doar la Statele Unite, de exemplu, chiar dacă scopul prezervării culturii americane ar justifica limitarea imigrației din Mexic, nu pare să justifice excluderea tuturor mexicanilor, cu atât mai puțin a tuturor canadienilor”.

4.2.2. Libertatea de asociere și dreptul la autodeterminare politică

Argumentele discutate până acum se bazează fie pe respectarea valorii intrinseci a unei comunități, fie pe imperativul protejării culturii naționale. Nu este surprinzător deci că filosofii care se revendică de la o

moralitate politică liberală tind să privească cu scepticism teorii precum cele ale lui Walzer sau Miller. În definitiv, suspiciunea față de justificări bazate pe interesele superioare ale comunității pentru limitarea drepturilor individuale este o atitudine previzibilă din partea oricărui filosof ce acceptă o prezumție în favoarea libertății individuale. Tocmai din acest motiv, întemeierea unui drept al statelor de a exclude, formulată recent de Wellman (2008, 2011), reprezintă o provocare importantă pentru gânditorii liberali. Wellman argumentează că dreptul la autodeterminare al statelor este o simplă implicație a unui drept individual larg acceptat de gândirea liberală – cel la liberă asociere. Plecând de la această teză, Wellman susține că, în primul rând, putem vorbi de un drept prezumtiv al statelor de a exclude imigranți ca o implicație a dreptului la autodeterminare. În al doilea rând, acesta susține că toate considerentele care pot fi invocate împotriva acestui drept prezumtiv eșuează să ne convingă că ar trebui să renunțăm la el. Să examinăm pe rând pașii făcuți de Wellman în elaborarea acestui argument. Așa cum observă el, importanța libertății de asociere a indivizilor și cerința ca un stat drept să-o protejeze se numără printre cele mai solide convingeri pe care le avem despre moralitatea politică. Nu doar că tindem să acceptăm aceste lucruri imediat, dar, în lipsa recunoașterii unui astfel de drept, ar fi greu să explicăm de ce căsătoriile forțate ori convertirile nevoluntare la un cult religios sunt nedrepte. Aceste exemple mai sunt instructive și din alt punct de vedere: arată că dreptul la liberă asociere implică, prin necesitate conceptuală, capacitatea de a refuza asocierea cu alte persoane.

Plecând de la aceste idei necontroversate, Wellman (2008, p. 110) susține că, „la fel cum un individ are dreptul de a decide cu cine se va căsători, la fel și un grup de cetățeni are dreptul de a determina pe cine va invita în comunitatea lor politică”. Cum am putea obiecta la acest pas făcut de Wellman? Cel mai accesibil răspuns constă în a observa că teza lui pare să intre în conflict cu intuițiile pe care le avem. Mai exact, echivalarea dintre dreptul individual la liberă asociere și cel al cetățenilor ca grup pare să asume că nu există nicio diferență semnificativă din punct de vedere moral între indivizi și state. Wellman înțelege forța acestei obiecții, dar strategia sa nu este de a-i răspunde direct, ci de a scoate la suprafață implicațiile pe care le-ar avea negarea dreptului la asociere al unui stat. Acesta susține că, în lipsa recunoașterii acestui drept, ne-ar fi imposibil să explicăm de ce este greșit ca un

stat să fie forțat să acceadă la organizații sau tratate internaționale ori, mai important, de ce anexarea forțată a altui stat este greșită (Wellman: 2008, p. 112). Este important de observat că întreaga discuție despre dreptul la liberă asociere al statelor are sens pentru Wellman doar în cazul unor state legitime care, conform unui principiu foarte general al legitimității, „protejează în mod adecvat drepturile membrilor săi și le respectă pe cele ale celorlalți” (Wellman și Cole: 2011, p. 16).

O altă modalitate prin care putem nega implicațiile trase de Wellman constă în a argumenta că dreptul la autodeterminare este doar unul dintre considerentele morale relevante în problema imigrației. Un alt considerent, de exemplu, constă în datoriile morale pe care le au cetățenii unui stat dezvoltat din punct de vedere economic față de cei care nu sunt membri ai acestuia și trăiesc în sărăcie în afara granițelor sale. Dreptul la autodeterminare și datoriile care țin de promovarea dreptății globale par să intre în conflict, având în vedere că imigrația poate ridica nivelul de trai al persoanelor față de care avem aceste datorii. Wellman argumentează că acest conflict este doar aparent. Chiar dacă acceptăm că un stat, acționând în numele cetățenilor săi, are datoria de a lupta împotriva sărăciei globale, atât timp cât există opțiunea „exportului de dreptate”, dreptul de a exclude imigranți rămâne neștirbit. Prin „export de dreptate”, Wellman (2008, p. 129) înțelege două tipuri de politici: familiarul ajutor financiar extern pentru persoane din state subdezvoltate și mult mai controversata politică a intervenției militare pentru înlăturarea guvernelor care nu respectă drepturile fundamentale ale propriilor cetățeni. Ce scoate în evidență includerea acestui ultim tip de politică este că Wellman nu acceptă nici măcar datoria de a ajuta refugiați – definiți chiar și în sensul limitat al Convenției din 1954 – ca un considerent moral ce poate limita stringența dreptului unui comunități politice de a exclude noncetățeni⁵.

O a treia obiecție luată în considerare de Wellman poate fi formulată astfel: legătura dintre dreptul la liberă asociere și dreptul de a exclude

5. *In extremis*, acesta ar putea argumenta că, în cazul în care o comunitate politică decide, exercitându-și dreptul la autodeterminare prin mijloacele democratice obișnuite, să nu-și îndeplinească datoriile morale față de persoanele aflate în această situație prin intervenție militară împotriva regimului, atunci ar avea obligația morală să accepte refugiați pe propriul teritoriu.

ascunde faptul că un stat cu o astfel de putere încalcă chiar dreptul la liberă asociere al propriilor cetățeni. Mai exact, un cetățean al României care deține o proprietate în mod legitim poate decide să se asocieze cu un noncetățean, invitându-l să locuiască pe această proprietate. Când statul refuză intrarea acestuia pe teritoriul României, încalcă dreptul la liberă asociere al cetățeanului român. Răspunsul lui Wellman constă în a argumenta că această obiecție poate fi validă doar în cazul în care asocierea este pe termen scurt. În cazul invitațiilor pe termen lung există costuri semnificative și pentru ceilalți cetățeni și deci decizia nu poate fi unilaterală.

O ultimă obiecție discutată de Wellman este cea conform căreia beneficiile rezultate din eficiența economică a unei lumi în care mișcarea transfrontalieră a indivizilor nu este restricționată impun deschiderea granițelor⁶. Wellman nu acceptă nici acest considerent ca pe unul relevant – în primul rând, argumentează el, obiecția ignoră posibilele costuri ale deschiderii granițelor; în al doilea rând, dreptul la autodeterminare invocat în argumentația sa este de natură deontologică și deci nu poate fi respins în virtutea unor considerente bazate pe consecințe (Wellman și Cole: 2011, pp. 105-116).

Având în vedere larga acceptare a dreptului la liberă asociere și legătura plauzibilă dintre acesta și un drept de a exclude imigranți, precum și faptul că principalele considerente invocate împotriva acestui drept prezumtiv eșuează, pentru Wellman lucrurile sunt clare: statele au un drept absolut de a restricționa imigrația. Termenul absolut din această concluzie nu trebuie subestimat – așa cum am văzut, spre deosebire de Walzer, Miller și alți filosofi care apără un drept al statelor de a exclude nonmembri, Wellman nu recunoaște niciun fel de datorii ale statelor de a accepta imigranți, nici măcar în cazul în care aceștia sunt refugiați. Dincolo de acest conflict evident cu poziția larg împărtășită care impune obligații stringente de admitere în cazul refugiaților, există o serie importantă de critici care pot fi aduse acestei teorii. În primul rând, asemănarea dintre state și cluburi este cel puțin limitată – nu doar că statele nu sunt asociații voluntare, dar refuzul de a face parte dintr-un stat nu pune un individ în aceeași situație ca refuzul de a face parte dintr-un club, având în vedere că excluderea dintr-un club nu

6. Vezi mai jos discuția din subcapitolul 4.3.1.